

‘Het was van buiten net een kaalgeplukte vogel’

Domkerk dertig jaar na restauratie

Eind vorige maand had in de Domkerk de uitreiking plaats van de subsidiebeschikkingen van achttien Erfgoedparels van de Provincie Utrecht. De Domkerk is hier één van. Het afgelopen voorjaar, om precies te zijn op 15 april, woonde burgemeester Jan van Zanen in de Domkerk de feestelijke viering bij van het dertig jaar geleden weer in gebruik nemen van dit gebouw. In 1986 viel die eer te beurt aan de Domkerk, als laatste van de toen vijf gerestaureerde rijksmonumentale binnenstadskerken. Het interieur was toen ‘af’. De restauratie van het exterieur zou in 1988 gereed komen. Dit artikel gaat in op de achtergronden van het project 1968-1988 ‘Vijf kerken herleven’ en de huidige stand van zaken onderhoud en restauratie.

Theo Kraat

lid commissie fondsenwerving Domkerk

Ruim dertig jaar geleden werd een van de grootste restauratieprojecten van ons land voltooid. Door de economische crisis van de jaren dertig in de twintigste eeuw bleef de restauratie van de Domkerk door Slothouwer in 1938 onvoltooid liggen. Vanwege de daarop volgende Tweede Wereldoorlog en periode van wederopbouw waren de vijf rijksmonumentale kerken in slechte staat komen te verkeren. Ook de uitwendige restauratie van de Janskerk in 1947-1952 werd niet afgemaakt. In de jaren erna verrichtte de gemeente Utrecht wel werkzaamheden aan de torens van de Jacobikerk die van een spits werd voorzien, de Buurkerk en de Domkerk en de beide torens aan de westzijde van de Nicolaïkerk.

In de jaren zestig maakte de stad Utrecht enerzijds een periode van expansie door met nieuwe wijken als Kanaleneiland en Overvecht en het nieuwe hart project Hoog Catharijne waarvoor een belangrijk deel van Wijk C werd gesloopt. Anderzijds was moest er met de oude binnenstad gebeuren. De meeste mensen vonden dat deze behouden moest blijven. Dezelfde vraag kwam op naar de oude kerken die onlosmakelijk

met de binnenstad verbonden waren. Ds A. Kool schreef hierover in het speciale nummer ‘Vijf Kerken Herleven’ van het veertiendaagse periodiek Hervormd Utrecht van 17 juni 1988: “Bij de aanvang van het project leek de voltooiing ontzettend ver weg. Wat moest er veel gebeuren. De kerken zagen er bouwvallig uit. De Domkerk was wat het exterieur betreft net een kaalgeplukte vogel. De Nicolaïkerk en de Janskerk hadden bedenkelijke structurele mankementen. Het dak van de Jacobikerk was zo lek als een zeef.”

Subsidies

In 1961 richtte de Utrechtse kerk een brief aan het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om aandacht te vragen voor de restauratie van de Utrechtse binnenstadskerken. Het hieruit voortvloeiende plan werd op 24 september 1968 door de Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en maatschappelijk Werk goedgekeurd. Van de restauratiekosten zou het Rijk 66,5 procent, de gemeente Utrecht 25 procent, de provincie Utrecht 7,5 procent en de Hervormde Gemeente I procent voor haar rekening nemen. Niet onder de subsidieregeling vallende zaken zoals geluidsinstallaties, meubilair, toiletten, verwarming en dergelijke werden door de Kerk betaald. Voor deze uitgaven en aanvullende restauraties van orgels werden aanzienlijke bijdragen van particuliere fondsen zoals het Prins Bernhard Cul-

tuurfonds en de Duitse Orde van Utrecht verkregen.

Inflatie

De kosten werden in 1961 geraamd op f 4.350.000 en in 1968 op f 16.300.000. De eindafrekening kwam in 1988 op f 83.000.000 (83 miljoen gulden). In de jaren zeventig liepen de kosten door de inflatie zó hoog op, dat in 1975 het project tijdelijk stil kwam te liggen totdat er een andere financiële regeling met de Rijksdienst was getroffen.

Het voorgaande geeft aan dat er niet ineens een duidelijke visie op dit restauratieplan is gekomen. Deze is in de loop van de jaren 1960 ontstaan en er is vervolgens eensgezind aan gewerkt. Daar was moed en doorzettingsvermogen voor nodig. Voor de restauratie uitvoering en begeleiding werd een structuur in het leven geroepen die bestond uit de kerk als opdrachtgever, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RDMZ) namens het Rijk, de gemeente Utrecht en de provincie Utrecht, de hoofd architecten en adviseurs waarbij voor onderdelen gebruik gemaakt werd van nadere gespecialiseerde kennis, een bouw bureau en de hoofdaannemer en een begeleidende restauratiecommissie vanuit de Kerk waarin de vertegenwoordigers van de betrokken kerken en hun predikanten zitting hadden. Deze structuur werkte goed en is wezenlijk gedurende de twintig jaar van functioneren onveranderd gebleven.

Vanaf het moment van het gereed komen van de restauratie was duidelijk dat er gelden zouden moeten komen voor jaarlijks te verrichten onderhoud. In 1986 werd geschat dat de kosten van het jaarlijks voor de instandhouding benodigde onderhoud circa f 440.000 zou moeten worden gereserveerd. De kosten van gebruik zouden goed door de wijkgemeenten en opbrengsten uit verhuur kunnen worden bestreden. Hierbij werd uitgegaan van een Rijkssubsidie regeling Onderhoud Monumenten (ROM) die onder bepaalde voorwaarden veertig procent van de onderhoudskosten zou subsidiëren. Later is dit onder de BROM (Besluit Rijksregeling Onderhoud Monumenten) en de BRIM (Besluit Rijksregeling Instandhouding Monumenten) regeling ongeveer vijftig procent geworden. De Staatscommissie Hirsch Ballin heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld. Voor het niet gesubsidieerde deel van het onderhoud werd een Kapitaal Groot Onderhoud (KGO) Rijksmonumentale Binnenstad kerken gevormd uit bijdragen van het Rijk, de gemeente, de provincie Utrecht en de kerk waarmee uit de renteinkomsten dit deel van de onderhoudskosten kon worden bestreden. In de jaren 2007-2009 werd dit KGO met bijdragen van voornoemde instanties nagenoeg verdubbeld.

Onderhouds- en restauratieplan 2017-2022

In de afgelopen jaren zijn een drietal zaken gewijzigd: 1) De rentedaling van het KGO van vier procent naar minder dan 1 procent. 2) Vanwege een te laag subsidiebudget van de nieuwe BRIM-regeling voor rijksmonumenten bleven alle vier de onze Utrechtse kerken verstoken van subsidie. En 3) de onderhoudsdotatie per kerk is 50.000 euro per jaar geworden. Op basis van de door de PGU en Van Hoogest Architecten ingediende aanvragen lopen de Jacobikerk, Janskerk en de Nicolaïkerk nu mee in het nieuwe BRIM-regime. Voor de Domkerk werd voor de jaren 2017-2022 een aanvraag ingediend op 16 maart 2016 waarbij gebruik

* De bekroonde ‘erfgoedparels’ in de Domkerk. In het midden PGU-bureaudirecteur Frans Ritmeester met rechts naast hem Jan Paul de Vries. Samen houden zij de oorkonde van de Provincie Utrecht vast.

kon worden gemaakt van een nieuwe op 25 februari 2016 in de Staatscourant gepubliceerde zogenaamde SIM-Regeling (Subsidieregeling Instandhouding Monumenten) die vooral in het leven is geroepen om grotere kerkelijke monumenten zoals de Sint Janskerk te ‘s-Hertogenbosch en de Domkerk van Utrecht in stand te houden. Teneinde de Domkerk in de jaren 2017-2022 in goede staat te houden is circa 1,8 - 2 miljoen euro nodig. Een commissie bestaande uit Bert Holsappel vanuit de Domkerk, ondergetekende en Frans Ritmeester, directeur Bureau PGU is in het leven geroepen. Het doel van de commissie is om opnieuw (particuliere) fondsen bijeen te krijgen om naast de beschikbare middelen tot een geheel dekkende financiële uitkomst voor dit project te komen. Hiermee werd enkele jaren geleden met de actie Draag de Dom een succesvol begin gemaakt.

De hierboven genoemde SIM-BRIM-BROM aanvraag speelt hierbij een centrale rol. De commissie boekt resultaten, voor de restauratie van de Wimberen is een aanvraag gehonoreerd door de Provincie Utrecht. Eind juni vond in de Domkerk de feestelijke uitreiking plaats van de subsidiebeschikkingen van de achttien uitgezochte ‘erfgoedparels’ waaronder de Domkerk. Ook van een tweetal Utrechtse particuliere fondsen, het KF Heinfonds en de Van Baaren stichting is inmiddels bericht ontvangen dat aanzienlijke bedragen voor de restauratie van de Domkerk ter beschikking komen. Ook het Citypastoraat Domkerk zal een belangrijke financiële bijdrage leveren. Zo werken de inspiratie en het elan van de personen achter het plan ‘Vijf Kerken Herleven’ nog altijd door. Het verlangen leeft, dat dit nog ver in de toekomst zo zal blijven.

Auteur is tevens oud-voorzitter van het College van Kerkrentmeesters van de PGU.

Restauratie binnenstadskerken riep enthousiasme en inspiratie op

De restauratie van de vijf rijksmonumentale kerken riep enthousiasme en inspiratie op. De vele artikelen en acties waaronder kaarten, boeken, publicaties en penningen en dergelijke getuigen daarvan. Zo ook de gedegen en nauwkeurige vastlegging van de restauratieprojecten in de uitvoerig gedocumenteerde jaarverslagen van de restauratie waarin hierover verantwoording werd afgelegd.

In het genoemde themanummer ‘Vijf Kerken Herleven’ beschreef ds A. Kool ook, hoe geleidelijk aan het kerkelijke gebruik van de binnenstadskerken na de restauratie zou komen te liggen.

Ds J. van der Werf gaf hieraan in een artikel ‘Stippelijnen voor een toekomstig gebruik’ in het restauratiebulletin van 3 april 1976 een belangrijke aanzet die mutatis mutandis tot heden in stand is gebleven. In de speciale editie van ‘Vijf Kerken Herleven’ presenteerden de Domkerk, de Jacobikerk, de Janskerk en de Nicolaïkerk zich in hun hernieuwde gedaante. Dat gold eveneens voor de Buurkerk, die werd omgevormd tot nationaal museum van Speelklok tot Pierement. Plannen om van deze monumentale binnenstadskerk een oecumenisch missionair en diaconaal centrum te maken, bleken niet haalbaar.